

ОСИГУРЯВАНЕ НА КАЧЕСТВОТО НА НЕФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ВЪЗРАСТНИ

Доклад за страната. България.

2023

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	3
СЪЩЕСТВУВАЩО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА КАЧЕСТВО В НЕФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ.....	4
ИНФОРМАЦИЯ ОТНОСНО СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ ИНСТРУМЕНТИ ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА КАЧЕСТВО И ОЦЕНКА В НЕФОРМАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ (АНАЛИЗ НА ОПИТА ПО ПРИЛАГАНЕ НА КРИТЕРИИ ЗА КАЧЕСТВО И МОНИТОРИНГ НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ)	7
ДОБРИ ПРАКТИКИ	10
SWOT АНАЛИЗ.....	10
РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТНО ПРОУЧВАНЕ.....	13
ОСНОВНИ ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ.....	22

ВЪВЕДЕНИЕ

Образованието е основен фактор в трансфера и създаването на нови културни и човешки ценности, в развитието на човешкия капитал, във формирането на национално самосъзнание и самоопределение, в осъществяването на стремежа за европейска интеграция и играе първостепенна роля в създаването на предпоставки за устойчиво човешко развитие и изграждане на общество, основано на знанието. Качеството на образованието до голяма степен определя качеството на живот и създава възможности за най-пълно използване на способностите на всеки гражданин.

Неформалните форми на учене се предлагат от различни организации - обучителни центрове, предприятия, НПО, читалища и др. В по-малките населени места читалищата са единствените организации, които осигуряват достъп до библиотека, интернет и друга информация.

Участието на българското население в неформалното образование/учене е твърде слабо в сравнение със страните от Европейския съюз. Резултатите от проучванията за учене през целия живот сочат, че едва 1,6% от населението на 16 и повече години в България е участвало в някаква форма на неформално обучение през 12-те месеца преди проследяването. Същата степен на участие е при лицата в най-активната трудоспособна възраст 25-64 години.

Системата за наблюдение, оценяване и осигуряване на качеството на резултатите от неформалното обучение не е обвързана с нормативната уредба. Такава система на практика не съществува и не са налице стандарти относно формирането на компетентности, а по-скоро всеки доставчик на неформално обучение прилага някакъв свой модел за оценка на качеството.

Решаващо условие за качество в неформалното обучение на възрастни е подготовката на преподавателите, тяхната квалификация, както и свързаните с това политики, съответстващи на динамично променящите се социални и икономически условия.

Новата икономика е икономика на познанието, на мисълта, на многократната употреба, на рециклирането, на широкото използване на информационни ресурси, които дават възможността да се преодолее относителната ограниченост на материалните. Всичко това означава разчупване на модела на формално образование, търсене на възможности за обвързване на различните алтернативни начини на учене в рамките на целия човешки живот и в рамките на цялото общество.

Преди всичко социалният живот, демократичното общество и организацията като ключова структура на икономическото общество изискват хора с по-различни компетенции от тези на работниците в предприятията. Днес всеки в организацията, в обществото на услугите следва да има по-различни социални компетенции, следва да бъде участник, да конструира собственото си лично и професионално поведение, както и да бъде творческа част от дадена организация.

Тези обществено-икономически изисквания означават няколко неща - не обучението, а ученето се превръща все повече в същност на системата, а личностното развитие е естественият фокус на образованието.

СЪЩЕСТВУВАЩО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА КАЧЕСТВО В НЕФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ

Законът за професионалното образование и обучение е основният нормативен акт, който урежда професионалното образование и обучение и в частност осигуряването на качеството при предоставянето на ПОО. Закон за професионалното образование и обучение (ЗПОО) Обн. ДВ. бр.68 от 30 юли 1999г. В допълнителните разпоредби към ЗПОО са дадени дефиниции за неформално обучение и информално учене, а именно:

- „Неформално обучение“ е обучение, което е организирано от институции извън системата на професионалното образование и обучение;
- „Информално учене“ е неинституционализирано и несистематизирано натрупване на знания, умения и компетентности.

Според чл. 9а, ал. 1 на ЗПОО, *„качеството е съвкупност от характеристики на професионалното образование и обучение, които са в съответствие с очакванията и потребностите на личността и на обществото.“*

За разлика от системата за неформално обучение за възрастни, където осигуряването на качеството не е регулирано, по отношение на формалната система *„Центровете за професионално обучение осигуряват качество на професионалното обучение чрез изграждане на вътрешна система за осигуряване на качеството при спазване на държавните образователни изисквания за придобиване на квалификация по професии и на действащото законодателство.“* Изграждането на вътрешна система за осигуряване на качеството е задължително за Центровете за професионално обучение

Според ЗПОО, професионалните колежи и центровете за професионално обучение разработват вътрешната си система за осигуряване на качеството при условия и по ред, определени в наредба на министъра на образованието и науката, съгласувана с министъра на труда и социалната политика, министъра на икономиката, министъра на културата, министъра на младежта и спорта и министъра на земеделието. Наредбата е обнародвана и е в сила от септември 2015 г., но е отменена през декември 2016 г. Включвала е текстове, свързани със самооценяване на качеството по области на оценяване като: достъп до професионално образование и обучение, придобиване на професионална квалификация и реализация на лицата, придобили професионална квалификация. Съгласно чл. 22, ал. 8 от ЗПОО ЦПО са длъжни до 31 януари на всяка календарна година да представят в Националната агенция за професионално образование и обучение информация за

извършената дейност през предходната календарна година и годишен доклад за самооценка на качеството чрез информационната система на агенцията. В доклада за самооценка на качеството на ЦПО, отговорникът по качеството в доставчикът на професионално обучение изготвя годишен доклад, включва: цел на самооценяването; информация за външната и вътрешната среда, в която функционира ЦПО през периода на самооценяването; резултати от самооценяването; сравняване на оценките по критериите с предходния период на самооценяване; анализ на получените резултати, постижения и добри практики; резултати от оценяването, нуждаещи се от подобрене; предложение за коригиращи мерки и дейности. За да отговорят на изискванията на стандартите доставчиците на ПОО следва да въведат вътрешна система за осигуряване на качеството. Особено важни сфери за подобряване на качеството са: работната среда, резултатите от ученето, взаимодействието със заинтересовани лица от местната общност, социалните партньори, работодателски организации и университети, както и обучението на персонала. Министерството на образованието и науката подпомага и контролира осигуряването на качество в училищата в системата на ПОО, а Националната агенция за професионално образование и обучение – в центровете за професионално обучение за възрастни. Неформалното обучение на възрастни не е обхванато от тези текстове, свързани с качеството.

Институциите, осъществяващи обучение за придобиване на професионална квалификация и съответно прилагащи и система за осигуряване на качеството на професионалното образование и обучение в България са:

- професионални гимназии, професионални колежи, училища по изкуствата и центрове за професионално обучение;
- спортни училища;
- духовни училища - когато осигуряват професионална подготовка в професионално направление "Религия";
- училища в местата за лишаване от свобода;
- специални училища - възпитателни училища интернати и социално-педагогически интернати;
- обединени училища, средни училища, профилирани гимназии, вечерни училища и специални училища - за обучение и подкрепа на ученици със сензорни увреждания, в отделни паралелки в тях.

Условията и редът за осъществяване на управлението на качеството в училищното професионално образование и обучение, включително областите, критериите и показателите за извършване на самооценяването, се определят в държавен образователен стандарт, посочен в Закона за предучилищното и училищното образование.

В чл. 40. от ЗПОО се посочва същността на валидирането на професионални знания, умения и компетентности, а именно *„установяване и признаване на професионални знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално обучение или информално учене, и на съответствието им с държавните образователни изисквания за придобиване на квалификация по професии“*. Държавните образователни стандарти, които са част от нормативната рамка, уреждаща системата на ПОО в България, са отправна точка за осигуряване на качеството както във формалното образование и обучение, така и в неформалното обучение.

Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), обн. ДВ. бр.79 от 13 октомври 2015г., в сила от август 2016 г. регламентира процеса за управление на качеството, включително и в ПОО. Управлението на качеството е непрекъснат процес на организационно развитие въз основа на анализ, планиране, изпълнение на дейности и оценка. То взема предвид следните елементи:

- постигане на набелязаните цели от страна на доставчиците на ПОО, например, реализация на завършилите на пазара на труда, задоволяване търсенето на регионалния пазар на труда;
- анализ на силните и слабите страни, възможности и рискове за развитието;
- резултати, постигнати от обучаемите лица;
- образователна среда, включително необходимост от специализирани услуги.

Наредба № 2 от 13 ноември 2014 г. за условията и реда за валидиране на професионални знания, умения и компетентности, издадена от министъра на образованието и науката, в сила от 01.01.2015 г., регламентира провеждането на валидирането на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално обучение или информално учене, като включва процедури по:

- установяване на придобитите от лицето професионални знания, умения и компетентности;
- признаване на степен на професионална квалификация или на квалификация по част от професия.

Правителството на Република България одобри Национална стратегия за младежта за периода 2021 - 2030 г., Обн. ДВ. бр.14 от 10 февруари 2023г. Тя е основният стратегически документ за планиране и прилагане на държавната политика за младежта и дефинира нейните основни и специфични цели и приоритети за следващите 10 години, както и мерките за тяхното постигане. Първият приоритет е *„Насърчаване на неформалното обучение“*. Част от Стратегията включва анализ и посочва като извод, че неформалното обучение все още не е особено популярно в България. Ниските нива на самоинициативност или търсене на възможности за неформално обучение показват, че трябва да бъдат взети мерки към налагане на разбирането, че неформалното обучение дава много възможности - например, че позволява на хората да се справят с определени здравословни, личностни, когнитивни, емоционални, образователни или социални дефицити и че неформалното

обучение чрез алтернативните пътища за учене и обучение повишава собствения капацитет за справяне с реални или потенциални социални рискове в живота. Стратегията акцентира върху нуждата от повишаване на достъпа на младите хора до качествено неформално обучение чрез разширяване на мрежата от доставчици и адаптиране и прилагане на стандарти за качество на неформалното обучение.

Мерките включват:

- Подкрепа за неформалното обучение чрез разширяване на мрежата от доставчици;
- Насърчаване на участието на младите хора в неформално обучение и информално учене;
- Адаптиране и насърчаване на прилагането на стандарти за качество;
- Създаване на инструменти за валидиране и разпознаване на умения, придобити в рамките на неформално обучение, информално учене и на резултати от учене чрез опит.

Стратегията предвижда разработване и адаптиране на инструменти и стандарти за качество.

ИНФОРМАЦИЯ ОТНОСНО СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ ИНСТРУМЕНТИ ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА КАЧЕСТВО И ОЦЕНКА В НЕФОРМАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ НА ВЪЗРАСТНИ (АНАЛИЗ НА ОПИТА ПО ПРИЛАГАНЕ НА КРИТЕРИИ ЗА КАЧЕСТВО И МОНИТОРИНГ НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ)

Качеството на обучението извън формалната система е някак „по желание“. Механизмът за оценяване и удостоверяване на резултатите от обучението в повечето организации е несъвършен, а оценката на качеството се изразява единствено в попълването на анкета за удовлетвореност в края на учебните дейности.

В образованието културата за търсене и осигуряване на качество е сравнително ниска. Липсата на ефективни институции и механизми за оценка, мониторинг и отчитане, както и недостатъчните компетенции в областта на управлението на качеството на всички нива на образователната система, обясняват и ниската адекватност на неформалното обучение.

Системата за валидиране на знания, умения и компетентности, придобити извън формалната система за ПОО представя инструменти по отношение на осигуряване на качеството.

След одобрението на Препоръка на Съвета от 20 декември 2012 г. относно валидирането на неформалното и самостоятелното учене, валидирането за ПОО в Република България е уредено с Наредба № 2 от 13 ноември 2014 г. за условията и реда за валидиране на професионални знания, умения, и компетентности (от Министерството на образованието и науката). Стъпките за провеждане на валидирането следват Европейската референтна рамка за осигуряване на качеството в ПОО (EQAVET).

Лицата, които са валидирали професионални знания, умения, и компетентности, утвърдени чрез самостоятелно и неформално учене, получават правни документи, които им дават същите права

като правата на лицата, придобили квалификация чрез формално образование и обучение. Тези документи – свидетелство за валидиране на степен на професионална квалификация и удостоверение за валидиране на професионална квалификация по част от професия – могат да се използват като официален документ за продължаване на обучението или започване на работа в страните-членки на ЕС. Въпреки че валидирането е много добре регулирано, то не е популярно в България и използването му е много слабо. За да могат да организират валидиране лицензираните центрове за професионално обучение трябва да имат опит в обучението по избрана професия. Това е доказателство за наличен капацитет и експертиза. Процедурата за валидиране включва логически стъпки:

1. Договор между ЦПО и заявителя, който урежда правата и задълженията на страните, организацията, материалното и финансовото осигуряване на процедурата.
2. Попълване на данните (доказателства) и прикачване на необходимите документи в профила на ЦПО в информационната система на НАПОО.
3. Определя се комисия за оценка на заявените за валидиране професионални знания, умения и компетентности.
4. Определя се консултант, който да подпомага лицето през целия процес на валидиране и да отговаря за подготовката, попълването и предаването в архивите на ЦПО на портфолиото и личното досие на лицето.
5. За установяване на придобитите професионални знания, умения и компетентности от лицето, кандидатстващо за валидиране, назначената комисия анализира представените от лицето доказателства, извършва предварителна съпоставка на заявените от лицето професионални знания, умения и компетентности с резултатите от ученето, включени в Държавните образователни стандарти за придобиване на квалификация по професията.

Възможните резултати от работата на тази комисия са:

- Вариант 1: Комисията установява недостатъци в знанията, уменията и компетентностите спрямо посочените в квалификацията за ПОО – кандидатът се насочва за допълнително обучение.
- Вариант 2: Комисията установява пълно съответствие с професионалните компетентности с ДООС - кандидатът се допуска до полагане на изпити - част от теория и част от практика за валидиране на степен на професионална квалификация или по част от професия.

Със заповед на директора на ЦПО се определят комисиите за провеждане на изпитите. Изпитите се организират в съответствие с изискванията на законодателството. След успешно издържан изпит се издава необходимият документ за валидиране на професионална квалификация. Документът трябва да бъде регистриран в съответната регистрационна книга и прикачен към профила на ЦПО

в информационната система на НАПОО. Всички документи се проверяват преди публикуване в официалния регистър. Този регистър е публичен и може да се използва от работодателите за сравняване на информация от кандидати за различни позиции.

Статистиката за проведените процедури по валидиране са представени в следната таблица:

Година	Брой ЦПО, които са организирали процедури по валидиране	Брой лица, придобили квалификация чрез участие в процедури по валидиране
2015	12	570
2016	13	257
2017	18	162
2018	12	117
2019	9	413
2020	8	158
2021	11	661

Таблица №1. Статистика за проведените процедури по валидиране

Предпочитаните професии за валидиране на неформалното и самостоятелното обучение в ЦПО са:

- През 2015 г.: монтьор на транспортни средства, организатор на ритуали и обреди, строителен работник, дървообработващ работник, козметик, компютърен оператор, готвач.
- През 2016 г.: помощник-учител, хлебар - сладкар, козметик, икономист, брокер на недвижими имоти, шивач.
- През 2017 г.: фризьор, графичен дизайнер, помощник-възпитател, маникюрист-педикюрист, социален работник, ресторантьор.
- През 2018 г.: строителен техник, хлебар - сладкар, транспортен работник, брокер на недвижими имоти, електромонтьор.
- В периода 2019-2022 г. в процедурите за валидиране се добавят нови професии: помощник-учител, фелдшер и преводач от и на български жестов език.

Разпределението между пълна и частична квалификация, придобита чрез валидиране, е показано в следващата таблица. Установява се по-нисък интерес през годините от лица към включване в процедури за признаване на квалификация чрез валидиране.

Година	Свидетелства за валидиране на професионална квалификация	Удостоверения за валидиране на професионална квалификация по част от професия	Общо:
2015	186	384	570

2016	105	152	257
2017	161	1	162
2018	60	57	117
2019	391	22	413
2020	141	17	158
2021	654	7	661
Общо:	1698	640	2338

Таблица №2. Брой издадени документи за валидиране на професионална квалификация

ДОБРИ ПРАКТИКИ

Повечето частни компании са създали свои собствени вътрешни системи за управление на качеството. Съществуват обаче някои проблеми на управлението на качеството, като например недостатъчни компетенции в областта на управлението на качеството сред тези, които участват в осигуряването на качеството по отношение на учебните резултати; недостатъчен фокус върху обучаемите лица; реактивен менталитет, пасивно отношение и поведение вместо проактивни такива; ограничен финансов ресурс за инвестиции в технологии или модели за осигуряване на качеството.

Измерване на ефективността и подобряване на качеството се прави в последните години по отношение на дистанционните форми за преподаване и учене (напр. при т.нар. Massive Open Online Courses – MOOC).

Гарантирането на качеството на учебните материали/ръководства, повишаването на достъпа до качествено обучение чрез обезпечаване на модерно оборудване, полезно за учебния процес и други актуални теми следва да се засегнат, когато се обмисля методология за осигуряване на качеството.

След пандемията с COVID-19 на дневен ред излезе и нуждата от определяне на стандарти за качество на инфраструктурата в системата на неформалното обучение и актуализиране на функционалните и санитарно-хигиенни стандарти и стандарти за безопасност.

SWOT АНАЛИЗ

SWOT анализът е възможност да се начертае голямата картина на ситуацията с качеството на неформалното обучение и да се състави ясен и ефективен план за действие. Освен това той позволява да се определят предизвикателствата и възможностите, които не се отчитат по време на рутинното проучване на практиките в тази сфера.

При изготвянето на настоящия анализ взеха участие експерти с опит в образователния сектор, в организирането и воденето на обучения извън формалната система за обучение, в оценката на качеството и мениджмънта на тренинг услуги. Факторите, които са включени в прегледа, са свързани с новостите в сектора от последните години, ефектите от пандемията с COVID-19 и произтичащите от националното и европейско законодателство изисквания. Направена е оценка не на качеството в неформалното образование по принцип, а конкретно на качеството в ролята му на измерител за ефективността при услугите за неформално обучение. Установени са редица преимущества на този тип учене пред включването във формални обучения, които могат да бъдат използвани в контекста на прилагането на Препоръката на ЕС относно европейски подход към микроудостоверенията с цел стимулиране на ученето през целия живот и пригодността за заетост. Екипът се фокусира върху най-значимите предимства, заплахи и възможности.

СИЛНИ СТРАНИ

Позитивен ефект от ускорената дигитализация

Благодарение на дигитализацията се търси постигане на по-добър контрол и подобряване на качеството на процеса преподаване-учене, на записите на постиженията на обучаемите и на комуникацията с учителите в системата на неформалното учене.

Гъвкавост и оперативност

Неформалното обучение се предлага в разнообразни формати и това също разширява възможностите за избор пред възрастните обучаеми. В съвременния свят услугите от разстояние набират скорост и стават предпочитани, вкл. и в сектора на обучителните услуги. Новостите в предлагането на курсове онлайн в световен мащаб намериха отражение и у нас. Онлайн курсовете обичайно приключват с онлайн изпитване, което да удостовери наученото. Включването в неформално обучение е доброволен акт, възрастните обучаеми участват по собствена воля и желание и защото искат да удовлетворят някакви свои потребности и интереси. По този начин се постига висока ангажираност.

Бърза обратна връзка и анализ на събраните данни

Анкетата за оценка на проведеното обучение, която допреди десетилетие се провеждаше „на хартия“ сега се случва в цифров формат и се обработва за много по-кратко време. Изводите и препоръките от обработените анкети могат много бързо да бъдат взети предвид от мениджмънта във връзка с вземане на решения за промени в учебната програма, материали, методи за преподаване.

СЛАБОСТИ

Единствено големите доставчици на обучение, които разполагат с по-сериозен административен капацитет, реализират инициативи за анкетиране, което не е формално организирано. Т.е. резултатите от оценката на мнението на обучените лица се използват по предназначение, целево и подобренията в учебния процес се случват при отчитане на тази оценка.

По-малките организации, които са изправени и пред редица ресурсни ограничения, по-рядко прилагат конкретни мерки за измерване на качеството на обучението. Обратната връзка в тези случаи разчита на инициативата на курсиста, който да изрази благодарност или да подаде жалба, за да изрази сам своята оценка за вложените в обучението средства и усвоените умения.

Големият брой доставчици на неформални обучения и липсата на регулация в тази сфера неминуемо води до затруднения на гражданите, които са изправени пред избор кой/какъв курс да изберат.

Слабо развитите услуги по кариерно/професионално ориентиране ограничават лицата при избора на точен курс, подходящ за способностите и потенциала на конкретния кандидат.

Необходимостта от информационна кампания за ползите от ученето през целия живот, преплетена с насоки как се прави правилен избор на обучителен курс, също се споменава в редица стратегически документи като препоръка за подобрене в сектора.

ВЪЗМОЖНОСТИ

Една добре организирана система за мониторинг на качеството на неформалните форми на учене може да се използва с рекламни цели. Историите от първо лице на доволни, успешни, реализирани курсисти са силен маркетингов инструмент за привличане на нови кандидати за обучение.

От гледна точка на курсистите наличието на система за измерване и управление на качеството на обучителните услуги е възможност за отсяване на некачествените доставчици на обученията.

От гледна точка на държавата правилното професионално ориентиране, качествените курсове и реализацията на обучените лица са сериозен интерес за обезпечаването на икономиката с нужните подготвени човешки ресурси.

Що се касае до конкурентната формална система за образование, регулацията по отношение на качеството в обучителните организации извън нея е предизвикателство за „свервяване на часовника“ и следване на добри практики. Неформалното обучение, макар и нерегулирано, е далеч по-гъвкава и адаптивна формула, модернизира се в крак с тенденциите от света на бизнеса и много смело въвежда иновации и технологии.

Процесът за валидиране позволява идентифициране, документиране, оценяване и сертифициране на уменията. Това е възможност хората да направят видими и за другите придобитите умения, да им придадат стойност.

Валидирането може да увеличи шансовете за реализация на пазара на труда и да разкрие нови професионални възможности.

Валидирането на умения, придобити чрез неформално обучение в България се прилага преди всичко в професионалното обучение - това е начинът да се документират и сертифицират усвоените знания и умения по професия или част от професия и да се получи професионална квалификация и специалност.

ЗАПЛАХИ

На дневен ред са редица отворени въпроси, за които в момента няма отворен диалог между отговорните институции:

- Кой осъществява мониторинг на качеството и как резултатите от него се използват за подобряване на предлаганото обучение?.
- Наличен ли е достъп до информацията за проведен мониторинг (къде)?.
- Възможно ли е обвързване на нивата на грамотност с достъпа до неформално обучение?.
- Приложимост/ признаване на издавания документ след края на неформално учене.
- Връзка между качеството на резултата от неформалното образование и социално-икономическата ефективност на лицата, които са преминали през него.
- Методически въпроси относно спецификата при обучението на възрастни в контекста на случващия се технологичен преход.
- Популяризиране на възможностите за валидиране на професионални компетентности, придобити по неформален път и актуализиране на нормативната уредба в областта.
- Познаването на ролята и мястото на неформалното обучение и включването му в предоставените услуги за кариерно ориентиране.

РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТНО ПРОУЧВАНЕ

В рамките на проект "Създаване на инструмент за осигуряване на качеството на самооценка в неформалното обучение на възрастни" е направено проучване на два етапа за нуждите на целевите групи.

Целевите групи на проучването съответно са:

- Доставчици на програми за неформално обучение на възрастни и преподаватели;
- Създатели и изпълнители на политики в областта на неформалното обучение на възрастни на национално равнище.

Въпросникът за доставчиците на програми за неформално обучение на възрастни и на преподаватели е структуриран и разпространен онлайн. В резултат са получени 85 отговора.

Резултатите са следните:

1. Съгласни ли сте, че информацията за осигуряването на качество и оценяване в неформалното обучение на възрастни е достатъчна за изграждането и прилагането на програми за неформално обучение на възрастни?

Фиг.1. Относителен дял на отговорите на въпрос №1

2. Кои са най-важните критерии за качество при изграждането и прилагането на програми за неформално обучение на възрастни?

Фиг.2. Разпределение на отговорите на въпрос №2

3. По коя от темите за осигуряване на качество и оценяване в програмите за неформално обучение на възрастни са необходими най-много допълнителни помощни материали?

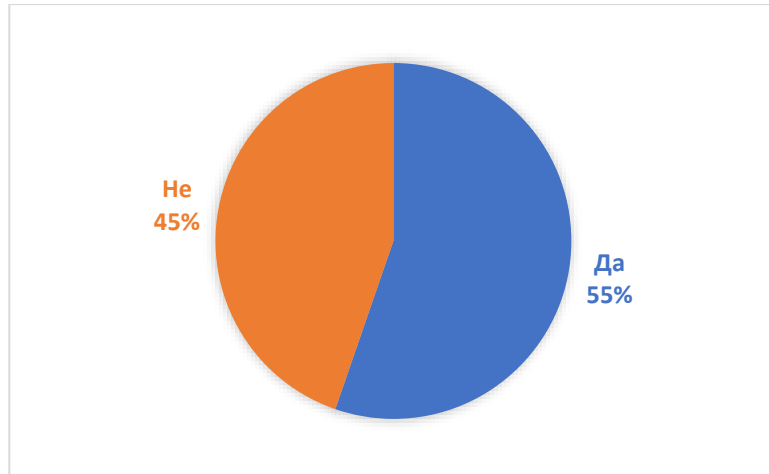
Фиг.3. Разпределение на отговорите на въпрос №3

4. Какви помощни средства са необходими на доставчиците на програми за неформално обучение на възрастни и на преподавателите, за да се подобри качеството на програмите за неформално образование?

Фиг.4. Разпределение на отговорите на въпрос №4

5. Необходима ли е информационна кампания за качеството, оценка на качеството, самооценка на качеството, обратната връзка с възрастните обучаеми сред доставчиците на програми за неформално обучение на възрастни и преподавателите, за да се насърчи качеството на програмите?

Фиг.5. Относителен дял на отговорите на въпрос №5

За 66% от респондентите информацията относно осигуряването на качеството в неформалното обучение на възрастни не е достатъчна за изграждането и прилагането на програми за неформално обучение на възрастни. Това показва нуждата от изграждането на инструментариум, който да подпомогне осигуряването на качеството в тази област.

Най-важните критерии за качество при изграждането и прилагането на програми за неформално обучение на възрастни са съдържанието на учебната програма да е в съответствие с резултатите от обучението (28 посочени отговора) и материалните ресурси (29 отговора). Приобщаващото образование не е сред приоритетно посочените критерии за качество.

Обвързването на съдържанието на учебната програма с резултатите от обучението е най-често посочваната тема за осигуряване на качеството и оценяване в програмите за неформално обучение на възрастни, която има нужда от най-много допълнителни помощни материали (24 отговора). Материалните ресурси, трудовият стаж на преподавателите и дефинирането на резултатите от обучението са често посочвани теми с необходимост от допълнителни материали. Оценката на резултатите от обучението и приобщаващото образование са най-рядко посочваните от респондентите отговори.

Инструментът за самооценка е най-често посочваното помощно средство в подкрепа на подобряване качеството на програмите за неформално образование (41 отговора, почти половината от всички респонденти). Материалите за обучение са втория по популярност отговор (32 респондента).

По отношение на нуждата от информационна кампания за качеството, оценка на качеството, самооценка на качеството, обратната връзка с възрастните обучаеми сред доставчиците на програми за неформално обучение на възрастни и преподавателите, с цел насърчаване качеството на програмите, респондентите не са посочили еднозначни отговори. Положителното и отрицателно

отношение са представени почти наполовина, с лек превес на тези, посочили отговор „да“ (55% от респондентите).

Въпросникът за създателите и изпълнителите на политики в областта на неформалното обучение на възрастни на национално равнище е осъществен като полуструктурирано интервю с представители на Националната агенция за професионално образование и обучение.

Отговорите на всеки един от въпросите са синтезирани, както следва:

- 1. Смятате ли, че възрастните обучаеми са способни на обективна оценка на качеството на програмите за неформално обучение? Ако да, какви могат да бъдат инструментите за оценка?*

Неформалното обучение на възрастни също може да бъде обект на оценка на качеството, още повече, че то заема все по-значимо, включително и като обхват, място в сферата на обучение, в контекста и на ученето през целия живот.

Инструментариумът за оценка на качеството може да включва разнообразни компоненти, които да бъдат отчитани:

- Наличие на определени стандарти за учителите като определено ниво на квалификация, професионален опит, допълнителни обучения или др.
- Механизми, които да дават възможност на обучаваните да участват в процеса на оценка на качеството чрез активна обратна връзка- формуляри/ тестове за самооценка, анкетни карти, регулярни проучвания на мнението на обучаваните и нивата им на удовлетвореност посредством подходящи разработени формуляри и др.

Търсенето на обратна връзка, както и наличието на лесно управляеми инструменти и процедури за осъществяването ѝ, е от съществено значение (задължителен елемент) при неформалните учебни програми с цел осигуряването на оптимална гъвкавост и рефлексивност на учебния процес спрямо възникващи очаквания и потребности на обучаемите лица.

- Във връзка с посоченото по-горе, важен елемент е наличието на процедури за своевременно актуализиране на предоставяните образователни услуги- много по-динамично, отколкото в сферата на формалното обучение на възрастни.
- Наличие на материално-техническа осигуреност на учебния процес чрез покриването на някакъв заложен минимум.
- Набор от достоверни и актуални информационни материали и продукти.
- Осигурен достъп до информационни ресурси на хартиен и електронен носител на разположение на обучаваните.

- Наличие на систематизиран инструментариум от въпросници, тестове, задачи за самоподготовка с цел както регулярно, така и финално оценяване на напредъка на обучаемите. Специален акцент върху портфолиото (на „хартия“, дигитално) като особено подходящо средство за проследяване на развитието на придобитите професионални умения и компетентности на обучаваните лица.
- Наличието на ресурс за прилагане на система за валидиране на предходни резултати от ученето.
- Политика на прозрачност и информираност от страна на организацията, предлагаща неформално обучение.
- Развиването на система за обработка на евентуално получени сигнали, жалби относно обучителния процес.
- Наличие на система за вътрешно наблюдение и оценка на дейностите в предлагащата неформално обучение организация.
- Наличие на поддържана и надеждна база данни за преминалите обучение лица.
- Документално удостоверяване на преминалото обучение, по възможност с описание на постигнати резултати от ученето, без залитане към прекалена формализация на реквизити и т.н.
- Констатирано добро ниво на административната документация и архив.
- Прилагането на система за защита на личните данни на обучаваните лица.

Съществен показател при оценяване на качеството на неформалното обучение може да бъде и регистриране на съответствието на обучението с актуалните потребности на пазара на труда (регионален, национален).

2. По какъв начин смятате, че е най-възможният/най-добрият начин за извършване на оценяване от възрастни обучаеми:

- *Чрез попълване на въпросник за обратна връзка (на хартия или онлайн);*
- *Чрез провеждане на интервю;*
- *Чрез изпит по придобитите умения;*
- *По друг начин - моля уточнете.*

Една доста подходяща възможност е попълването на **въпросник за обратна връзка**, съдържащ както затворени, така и „отворен“ тип въпроси с цел получаването едновременно на лесно измерими данни и на автентична информация, отразяваща разнообразната палитра от мнения по дадена тема.

Друга удачна възможност, особено приложима в сферата на неформалното обучение на възрастни, е подготовката и презентирането на **портфолио**, включително и дигитално. Портфолиото е

комбиниран инструмент, очертаващ придобитите от лицата компетентности, като принципно насърчава самооценката и фокусира вниманието на обучаваните върху критериите за качество.

3. Как обратната връзка на възрастните обучаеми може да се използва за подобряване на програмите за неформално обучение на възрастни?

Обратната връзка от обучаемите лица е един от основните източници на информация за оценяване на качеството на неформалното обучение.

Може да бъде използвана за съвременна промяна в програмата на обучението при обективна необходимост, свързана с приложимостта на усвояваните резултати от ученето - например включването в обучението на допълнителни теми и отделни компетентности, които биха дали конкурентно предимство на обучаваните на пазара на труда. От съществена полза е и за идентифициране на евентуални пропуски в подготовката на учителите и коригирането им, както и за регистриране на нужда от промяна/ замяна на някои вече неактуални учебни материали или пособия.

4. От кого може да се използва обратната връзка на възрастните обучаеми?

Като цяло в България неправителствени организации, предприятия, фирми и традиционни български културни и образователни центрове предлагат неформално обучение.

Изводите на базата на получената обратна връзка могат да бъдат използвани на първо място от екипа на обучаващата организация (учители, администрация) с цел оптимизиране на учебния процес, а също така и от търсещи неформални курсове граждани, от институциите, отговарящи за развитието и мониторинга на образователната сфера като цяло, от научни и изследователски организации при анализи и разработване на образователни стратегии.

5. Има ли вашата страна помощни инструменти (брошури, бюлетини, методологии, насоки) за доставчици на програми за неформално обучение за възрастни и преподаватели? Кой от тях е най-използван/полезен?

В България процедурата за **валидиране** е алтернативен начин за придобиване на професионална квалификация за тези, които не са завършили официална програма за ПОО. Валидирането на знания, умения и компетентности, придобити в неформалното и самостоятелното учене, е неразделна част от политиката за учене през целия живот. През 2014 г. с промените в Закона за професионалното образование и обучение беше въведена възможността за валидиране на резултатите от неформалното обучение и информалното учене. След промените в закона е утвърдена и е в сила от 2015 г. процедура за валидиране, регламентирана с *Наредба № 2 за условията и реда за валидиране на професионални знания, умения и компетентности*. Доставчиците на ПОО организират валидирането за професии и специалности, включени в Списъка на професиите за ПОО. Подходът за разработване на държавни образователни стандарти, базиран

на единици резултати отученето, направи процеса на валидиране по-прозрачен. Кандидатите представят доказателства за резултатите от учене, които притежават с цел придобиване на квалификация по цяла професия или по част от нея, позволяваща достъп до професионално обучение и до пазара на труда.

Към едно от най-големите висши училища в България- Софийския университет "Св. Климент Охридски", съществува бакалавърска програма "Неформално образование", която има за цел да подготви кадри с висше образование за нуждите на интензивно развиващата се сфера на допълнителни и алтернативни образователни услуги за деца и възрастни, предоставяни от специализирани държавни, частни и неправителствени организации извън формалната образователна система.

В рамките на магистърските програми към същото висше училище съществуват "Мениджмънт на услуги и организации за неформално образование", "Кариерно образование в институции и мрежи за неформално образование", които осигуряват широкопрофилна подготовка в областта на теорията и управлението на образованието, от която се нуждаят висшите мениджъри и специалисти в интензивно развиващия се сегмент на неформалното образование в България, обединяващ организации в трите големи сектора – публичен, частен и граждански.

В страната ни функционира Национална координационна група за учене през целия живот, която има инициативи и оказва методическа подкрепа и в областта на неформалното образование, както и Национално звено за подкрепа на Електронната платформа за учене на възрастни в Европа (EPALE).

По въпросите, свързани със спецификата на преподаване в областта на неформалното образование, съществуват и различни научни публикации, някои създадени в рамките на европейски проекти. Пример за подобна помощна литература са Сборник с изследователски материали "Неформално образование", финансиран частично от фонд "Научни изследвания" към СУ "Св. Климент Охридски"; „Антология. Неформално образование“ на Университетско издателство "Св. Климент Охридски", „Наръчник за обучение на обучители – използване на неформално учене и интерактивни методи в младежката работа“, създаден в рамките на проект по "Еразъм +" и др.

б. Какви помощни инструменти са необходими на доставчиците на програми за неформално обучение за възрастни и преподавателите, за да подобрят качеството на програмите за неформално обучение?

Повече научни публикации със свободен достъп, които да подпомагат развитието на сектора на неформалното обучение и уменията на обучителите. Специализирани форуми за обмен на успешни практики между обучителни организации и преподаватели в сферата на неформалното обучение.

7. Какви критерии/теми за качество трябва да бъдат включени в инструмента за самооценка за програми за неформално обучение на възрастни?

Могат да бъдат използвани редица показатели, съществуващи в рамките на системата за самооценяване при използване на индикатори за качество на професионалното обучение, като:

- Публичност и популяризиране на предлаганото професионално обучение;
- Достъп на уязвими групи до предлагано професионално обучение;
- Достъп на лица, преждевременно напуснали образователната система до предлагано професионално обучение;
- Осигурена достъпна архитектурна среда;
- Наличие на адекватна материално-техническа база;
- Равнище на административно обслужване;
- Предоставяне на възможност за валидиране на професионални знания, умения и компетентности;
- Функционираща вътрешна система за осигуряване на качеството на предлаганото обучение, вкл. механизъм за вътрешен мониторинг и контрол;
- Измерване на постигнатото качество чрез самооценяване през предходната година;
- Актуализирани учебни програми в съответствие с промените в нормативната уредба, по заявка на възложителя на обучението и др.;
- Осигурен преподавателски състав с адекватна квалификация за целите на обучението;
- Дял на преподавателите, участвали в различни форми на допълнително обучение и квалификация, за актуализиране и повишаване на професионалните знания, умения и компетентности;
- Използване от преподавателите на разнообразни интерактивни форми и методи на преподаване, ориентирани към практиката (симулация, ролеви игри, казуси, проекти, дебати, дискусии и др.);
- Относителен дял на напусналите спрямо постъпилите в началото на обучението;
- Относителен дял на проведено валидиране на професионални знания, умения и компетентности;
- Информираност на обучаемите относно методите, критериите и възможностите за оценяване на придобитите знания, умения и компетентности;
- Използване на разнообразни и достатъчно гъвкави форми за текуща проверка спрямо индивидуалните характеристики на обучаваните лица;
- Участие на обучаващите организации в национални и международни програми и проекти;
- Сътрудничество със социалните партньори на местно и регионално ниво;

- Относителен дял на реализираните лица на пазара на труда по професията спрямо общия брой лица, преминали неформалното обучение;
  - Степен на удовлетвореност на завършилите от качеството на професионалната подготовка (например чрез проведено анкетиране на курсистите след приключване на обучението);
  - Степен на удовлетвореност на работодателите от придобитите знания, умения и компетентности от лицата и от пригодността им за заетост (установява се например чрез проведено анкетиране на работодателите).
8. *Необходима ли е информационна кампания относно качеството, самооценката на качеството, обратната връзка на възрастните обучаеми сред доставчиците на програми за неформално обучение на възрастни и преподавателите?*

Да, подобни информационни кампании биха били полезни от гледна точка на възможното заимстване от доставчиците на неформално обучение на подходящи модели, използвани в рамките на формалната образователна система. Те следва да са прецизно фокусирани само върху онези методи и елементи, които могат да намерят реално приложение в неформалната сфера, без да засягат спецификата и силните ѝ страни, т.е. без да налагат излишна и нецелесъобразна формализация.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Наличните вътрешни и външни механизми за осигуряване на качеството в неформалното учене са пряко свързани с ниво на доверие и имиджа му. Освен посочените по-горе анкети за обратна връзка в някои организации се проследява реализацията на обучените лица. Това най-често е свързано с курсове, които са рекламирани като опция за директно започване на работа. Касае се или за дъщерни компании на учебителната, или за партньорски споразумения между учебен център и работодател (най-често в сферата на ИКТ и дизайна). Тази практика обаче трудно може да бъде класифицирана като елемент от система за осигуряването на качеството, а по-скоро като част от маркетинговата политика на организациите.

Интензивно развиващата се сфера на допълнителни и алтернативни образователни услуги за деца и възрастни, предоставяни от специализирани държавни, частни и неправителствени организации извън официалната (формална) образователна система придобива все по-значимо място на образователния пазар.

Новата Препоръка на Съвета относно европейски подход към микроудостоверенията с цел стимулиране на ученето през целия живот и пригодността за заетост насочи сериозно внимание към широкото прилагане на краткосрочни курсове, водещи до заетост. Ето защо въпросът за качеството на предоставяните услуги става значим за широк кръг заинтересовани страни.

Различните програми за неформално професионално обучение, организирани от фирми, синдикати, частни агенции и от институции на формалното образование представляват неформално образование. Това е областта, в която се наблюдава засилено сътрудничество между институциите за формално образование, синдикатите и държавните институции и местните власти. И при тези програми се наблюдава тенденцията да бъдат предлагани и да обслужват хората с по-високо формално образование и тези, стоящи по-високо в социалната йерархия. Именно дейността на синдикатите може да бъде разглеждана като стараеща се да обърне тази тенденция в името на социалната справедливост и в името на развитието на всички свои членове.

Фирмите обикновено съсредоточават усилията си върху дейности за професионално обучение, но също така могат да бъдат включени в дейности, целящи личностното развитие на своите служители. Организациите на гражданското общество досега бяха включени по-скоро в дейности, развиващи масовото, народно образование, но днес все повече се насочват и към дейности, утвърждаващи личностното развитие.

Частните организации и доставчици на образователни услуги са активни както в областта на професионалното обучение, така и в областта на програми за личностно развитие, а напоследък участват като партньори в програми за масово образование като използват предоставяните от държавата или от Европейския съюз фондове.

Оценяването на неформалното и информалното образование е нова област, в която целите и отговорностите следва да бъдат изяснени. Тази потребност отразява концептуалното разнообразие, което характеризира тези видове образование.

Системите за оценяване не трябва повече да бъдат разглеждани изолирано от другите инициативи и дейности в образованието – развитието на програми, стандарти, разработване на механизми за даване на кредити за ученето, подготовка на специални програми за обучение.

В България все още преобладава процесът на експериментиране в тази област и състоянието на несигурност. Формалното образование и предоставящите го институции, които така доминираха полето на оценяване, се опитват да разработят по-гъвкави системи и да потърсят възможности за оценяване на алтернативни резултати от ученето.

Националното развитие на качеството на професионалното образование и обучение в светлината на тенденциите и насоките на Европейския съюз пряко или косвено се третира в различни правителствени документи - Програма на правителството, различни програми за развитие на образованието и на ученето през целия живот. Не е разработен самостоятелен документ или самостоятелна част от документ, конкретно обособени, третиращи комплексно проблемите на качеството на професионалното образование и обучение. В този смисъл съществува необходимост единна концептуална основа на качеството на ПОО – във формалното и неформалното ПОО, което

Съфинансирано от
Европейския съюз

НАЦИОНАЛНА АГЕНЦИЯ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ

възпрепятства ефективното разрешаване на важни проблеми на професионалното образование и обучение.

Докладът за страната е изготвен в рамките на проект по програма Еразъм+ Проект по програма Еразъм+ „Създаване на инструмент за осигуряване на качество на самооценка в неформалното обучение на възрастни“, № 2022-1-LT01-KA220-ADU-000085541.

Финансирано от Европейския съюз. Изразените възгледи и мнения обаче принадлежат изцяло на техния(ите) автор(и) и не отразяват непременно възгледите и мненията на Европейския съюз или на Национални агенции. За тях не носи отговорност нито Европейският съюз, нито Национална агенция.